

PAPER DETAILS

TITLE: Kültür Turizmi Kapsamında Yerel Kalkınmada Somut Kültürel Mirasin  ekiciliđi: Karakaya Kaya Resimleri  rneđi

AUTHORS: Burçak Akinci Ekiztepe

PAGES: 257-267

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3466033>

Kültür Turizmi Kapsamında Yerel Kalkınmada Somut Kültürel Mirasın Çekiciliği: Karakaya Kaya Resimleri Örneği*

Attractiveness of Tangible Cultural Heritage in Local Development within the Scope of Cultural Tourism: Example of Karakaya Rock Paintings

Burçak AKINCI EKİZTEPE¹

Özet

¹Aydın Milli Eğitim Müdürlüğü, Aydın.

ORCID:

B.A.E.: 0000-0002-1421-4734

Corresponding Author:

Burçak AKINCI EKİZTEPE

Email:

burcakakinciekiztepe@gmail.com

Citation: Akıncı-Ekiztepe, B. (2023). Kültür Turizmi Kapsamında Yerel Kalkınmada Somut Kültürel Mirasın Çekiciliği: Karakaya Kaya Resimleri Örneği. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 13 (2): 257-267.

Submitted: 05.02.2023

Accepted: 02.05.2023

Dünya genelinde turistik talebin, tüketici davranışlarının ve eğilimlerinin farklılaştığı görülmektedir. Bu dönüşüm, yörelerin sahip oldukları kendilerine özgü turistik arz çekiciliklerinin planlı ve etkin bir şekilde kullanılmasını zorunlu kılmaktadır. Yörelerin turistik arz değerlerinden ve turizm arzından bağımsız olan somut kültürel miras unsurlarının rasyonel bir şekilde değerlendirilmesi bu yörelerin ekonomik kalkınmasını hızlandırmaktadır. Yörelerin yoksulluğunun azaltılmasında ve yerel kalkınmanın sağlanmasında turizm aktiviteleri kolaylaştırıcı ekonomik etken olarak dikkat çekmektedir. Çalışmanın amacı, Beşparmak Dağları'nın (Latmos) önemli somut kültürel miras değerlerinden olan Karakaya kaya resimlerinin çekiciliğinin, bulunduğu coğrafyanın yerel kalkınmasındaki rolünün kültür turizmi kapsamında incelenmesidir. Kaya resimlerinin yöre halkının ve yörenin ekonomik ve sosyal açıdan kalkınmasına katkısının ne şekilde olduğu ve yörenin kültür turizm çekiciliklerinin cazibesinin artırılması için yapılması gerekenler neler olduğu araştırılmıştır. Bu bağlamda nitel araştırma yöntemlerinden açık uçlu yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak, elde edilen veriler kültür analizi ile yorumlanarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kültür Turizmi, Somut Kültürel Miras, Karakaya Kaya Resimleri, Yerel Kalkınma

Abstract

Around the world, it is seen that the preferences in touristic demands is as a result of the differences in the behavior of consumers. This transformation necessitates the planned and effective use of the touristic attractions, original to the regions. Rational evaluation of the tangible cultural heritage elements, which are independent of the touristic supply values and tourism supply of the regions, accelerates the economic development of these regions. The tourism activities attract attention as a facilitating economic factor in reducing poverty in these regions and in the assurance of local development. The aim of the study is to examine the role of the attractiveness of Karakaya rock paintings, which happens to be one of the most important tangible cultural heritage values in Beşparmak Mountains (Latmos), captured within the context of local development of the geography within the scope of cultural tourism. Investigation was carried out to ascertain how the rock paintings contributed to the economic and social

*Bu çalışma IV. Uluslararası Kültürel Miras Kongresinde bildiri olarak sunulmuş ve Kongre Bildiri Kitabında özet bildiri olarak yayınlanmıştır.

development of the local people, the region, and what needs to be done to increase the attractiveness of the cultural and tourism attractions of the region. In this context, using the open-ended structured interview technique, one of the qualitative research methods, the data obtained were interpreted and evaluated with cultural analysis.

Keywords: Cultural Tourism, Tangible Cultural Heritage, Karakaya Rock Paintings, Local Development

1. GİRİŞ

Bireylerin gelir seviyeleri ve eğitim düzeylerindeki artışa bağlı olarak hayat standartlarının yükselmesi, turistik talebi alternatif faaliyetlerle bütünleşen bir olgu şekline dönüştürmektedir. Günümüzde bugüne kadar deniz, kum, güneş olarak tercih edilen turizm faaliyetleri artık klasik olarak değerlendirilmektedir. Farklılaşan turizm talebi turizmin farklı türleriyle bütünleşirken, varış noktaları üzerinde daha az olumsuz etki oluşturulmasını önemseyen bir hale gelmektedir. Kalabalık şehir hayatının yoğunluğu ve sıkıcılığı bireylerin doğaya dayalı faaliyetlere özlem duymasına neden olmaktadır. Mevcut turistik talebe bir alternatif sunan, yerel kültürel kaynakların rasyonel kullanımına dayalı bir turizm türü olan kültür turizmi bu açığı iyileştiren bir alternatif turizm türü olarak dikkat çekmektedir. Kültür turizminin gelişimi ile turistik talebin dengeli hale gelmesinin önü açılmakta, turistik çekim merkezinde olası kültürel, sosyal, doğal, çevresel tahribatın önlenmesi mümkün olmakta, yöre halkının çıkarlarını yönetmek ve toplumun refah düzeyi ile yörenin turistik arz kaynakları arasındaki dengeyi korumak ve kollamak kolaylaşmaktadır (Richards, 2003: 1-2).

Kültürel değerlere ve birikimlere bağlı olarak ortaya çıkan kültür turizmi, gelişme gösterdiği yörelerin tarihi mirası ve kültürel değerlerinin korunması hususunda etkili olmakla birlikte, ekonomik olarak da yöreye kazanç oluşturmaktadır. Kültür turizmi, sürdürülebilirlik ilkeleri ile bütünleşik planlamalarla geliştirilemezse, yenilenemezlik söz konusu olduğundan geri dönüşü olmayan önemli kayıplara sebep olabilmektedir. Geçmiş çok eskiye dayan bu kültürel değerlerin birer turistik arz kaynağı olarak kullanıldığı görülmektedir. Bunların hem rasyonel kullanımı hem de sürdürülebilir kullanımı yöre halkının geleceği açısından son derece önemlidir.

Çalışmanın temel amacı, yerel kalkınmada somut kültürel mirasın çekiciliğinin kültür turizmi kapsamında değerlendirilmesidir. Litaratür taramasında Karakaya yöresinde bu alanda yapılan akademik bir çalışmaya rastlanmamış olduğundan, çalışmanın bu anlamda hem özgün hem de kaynak ve örnek olarak boşluğa katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışmada Karakaya kaya resimlerinin yerel kalkınmaya ekonomik ve sosyal açıdan etkileri incelenmiş, yöreye kültür turizmi talebinin artırılması için yapılması gerekenlerin neler olduğu nitel araştırma deseni fenomenoloji (olgu bilim) kullanılarak araştırılmıştır.

2. KÜLTÜR, KÜLTÜREL MİRAS VE TURİZM İLİŞKİSİ

Kültür, bir grup insan tarafından paylaşılan ve bu insan grubunu diğer insan gruplarından ayırt edici, her üyenin davranışını, değerlerini, yönelimlerini, inançlarını, bağlı bulunduğu grubun tarihsel süreçlerini oluşturan, tanımlanması oldukça güç bir kavramdır (Spencer-Oatey, 2012: 1). Toplumların sahip oldukları, geçmişten etkilenecek edindikleri bilgi, inanç, felsefe, ahlak, hukuk, eğitim, sanat, gelenek, yetenek ve alışkanlıkları bir bütün olarak değerlendirildiğinde nesilden nesile öğrenerek aktardıkları bu birikimlerin yaşamı kolaylaştırıcı birer unsur olarak kültürü oluşturduğunu söylemek mümkündür. Kültür, toplumların var oldukları dönemden itibaren ortaya koydukları ve geliştirdikleri, kendilerine özgü yaşam biçimlerini, değer yargılarını yansıtmakta ve değişen şartlara uyum sağlayarak daha sonraki nesillere aktarılabilen dinamik bir olgu şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Kırkpınar, 2006: 55; Albayrak, 2013: 50). Günümüzde kültür olarak nitelendirilen bütün değerlerin, turizm arz çekiciliği oluşturabildiği görülmektedir. Turizmin gelişim süreci incelendiğinde ilk çağlardan itibaren din, ticaret, savaş, göç, eğitim ve merak gibi sebeplerle yapılan her türlü seyahat olayı dikkat çekmektedir. Turizmin dinlenme olgusunda ifade bulan anlayışı içerisinde ise hem bilinmeyi bilme ve öğrenme hem de görülmeyi görme niyeti

ile başladığı bilinmekte ve burada da kültürün turistik arz çekiciliği oluşturmadaki yeteneği önemini ortaya koymaktadır.

Kültür olgusu birçok farklı içeriği bünyesinde barındırmakta ve turizm faaliyetlerine katılanların ziyaret edilecek yer seçimi ile aktivite tercihinde önemli bir unsur olarak dikkat çekmektedir. Turizmin en hızlı gelişen alternatif türlerinden biri olan kültür turizmi, miras turizminin de içerisinde yer aldığı alt sınıflara ayrılmaktadır. Bunlar arasında ise kültürel miras kavramı çok daha kapsamlıdır (Alaeddinoğlu ve Yıldız, 2007: 26). Toplumların geçmişlerinde sahip oldukları, benzerine rastlanılmayan ve tekrarı olmayan sanatsal, bilimsel değerlere sahip yapıtları, ortaya koydukları başarıları kültürel miras unsurlarını oluşturmaktadır (Atak vd., 2017: 1398). İnsan eliyle üretilen resimler, heykeller, çizimler, baskılar, mozaikler, kişisel eşyalar vb. somut kültürel mirasa; insan faaliyetinin bir parçası olarak ortaya çıkan anlamlı değerlerin ve davranışların bütünü ise somut olmayan kültürel mirasa örnek gösterilebilir. Bütün bu somut olan ve somut olmayan değerler, toplumların geçmişlerinin izlerini yansıtmakta ve bugünleri hakkında mevcut durumu ortaya koyarak kültürün önemli parçalarını oluşturmaktadır. Buradaki somut olan ve somut olmayan kültürel değerler turizm olayına katılanların beklenti, talep ve eğilimleri ile bütüncül olarak, turistik talebin çekiciliğini artırmaktadır.

Kültürel miras, bireylerin, toplumların ve toplumu oluşturan kültür gruplarının varlığının, kimliğinin ve sürekliliğinin simgesi ve kanıtı olup, yenilenemez olduğu kadar sürekliliği de olan bir kaynaktır. Geçmişten günümüze taşınmış, insanların sahiplik duygusundan bağımsız sürekli dönüşüm gösteren tutumlarının, bilgilerinin, değerlerinin, yaratıcılıklarının, inançlarının, yaşam tecrübelerinin, yeteneklerinin ve geleneklerinin bir yansıması olarak nitelendirilen somut olan ve somut olmayan tüm varlıkları temsil etmektedir. Kültürel miras, insanlar ve fiziki alanlar arasındaki zamanla gelişen etkileşimin gücüyle sosyal ve fiziki çevrenin tüm özelliklerini içermekte ve içerdiği değerlerin bütünüyle birlikte gelecek nesillere aktarılan bir emanet olarak görülmektedir (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi Türkiye Milli Komitesi, 2013: 1-2). Kültürel miras aynı zamanda gelecek ile geçmiş arasında bir köprü niteliği taşımaktadır.

Kültür turizmi Gülcan (2010: 102) tarafından, günümüz ve geçmiş kültürlerine ait somut olan ve somut olmayan değerleri deneyimleme ve bu değerler hakkında bilgi edinme amacıyla gerçekleşen ve bununla ilgili ürün ve hizmetleri satın almayla ilişkili doğrudan ve dolaylı etkinliklerden oluşan bir turizm olgusu şeklinde tanımlanmaktadır. Turizm talebinin kültürel çekicilikleri tanıma isteği amacıyla dönüşümü turizm pazarında yeni ürünlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Kültür turizmi bu anlamda yörelere gelir getirici ve yöre halklarının yaşam kalitelerini artırıcı etkilere sahip olmakla birlikte, kültürel mirasa sahip çıkma ve bu değerleri korumaya yönelik halkı bilinçlendirici etkilere sahiptir (Petroman vd., 2013).

3. KÜLTÜR TURİZMİ KAYNAKLARI İÇERİSİNDE SOMUT KÜLTÜREL MİRASIN YERİ VE ÖNEMİ

Paradoksal küreselleşme sürecinin hızlı bir şekilde devam ettiği günümüzde birçok sektörde meydana gelen değişim ve dönüşüm, turizm sektöründe de kendisi göstermektedir (Bahçe, 2009: 2). Turizmin ülkelerin makroekonomik büyüme ve kalkınma çabalarının önemli bir kaynağı olduğu, uluslararası ticaretin ve rekabetin artmasında itici bir gücünün bulunduğu, bunların yanı sıra insanların yaşam felsefelerinin değişmesi ve hayat standartları ile refah düzeylerinin yükselmesine bağlı olarak turizm faaliyetlerine katılımın artması gibi sebeplerle dünya genelinde hızla büyüyen bir sektör konumuna geldiği anlaşılmaktadır (Aysan ve Dumludağ, 2014: 9). Kültür turizmi, günümüzde küreselleşmeyle birlikte yeniden önem ve değer kazanmıştır. Kültür turizmindeki ürünlerin temelinde kültürel çekicilikler yer almaktadır. Bundan dolayı bu turistik arz değerlerini sürdürülebilir bir turizm anlayışı ile korumak gerekmektedir.

Kültür turizmini, yöre halkına ve yöreye özgü somut olan ve somut olmayan özelliklerin, yöre ziyaretçileri tarafından merak ve ilgileri doğrultusunda kendi ortamında deneyimlenmesi amacıyla yapılan turistik faaliyetler bütünü olarak tanımlamak mümkündür. Bu açıdan bakıldığında kültür ve turizm olgularının birbirleri ile ilişkisinin güçlü olduğu ve hatta birbirlerinin tamamlayıcısı oldukları söylenebilir. Turizm faaliyetlerinin oluşumunda kültür ve kültüre duyulan ilginin önemi açıktır. Diğer kültürlerle olan ilginin artmasının yanı sıra, eğitim düzeyindeki artışa bağlı olarak kültürel birikimin de artması, kentsel alanlarda nüfusun yaşanması, kişisel gelişimin önemsenmesi, turistlerin özgünlüğü, doğrudan deneyimleme isteklerinin ön plana çıkması alternatif turizm türlerinden olan kültür turizmine yönelimi desteklemektedir. Aynı zamanda seyahat olanaklarının kolaylaşması da kültür turizminin gelişimini ve pazar payının yükselmesini sağlamıştır (OECD, 2009: 1-2). Son yıllarda gerçekleşen sosyal değişimlerin, kültür turizminin gelişmesindeki rolü büyük ve önemlidir. Günümüzde modern yaşamın bireyleri, hem kendi geçmişlerine hem de diğer milletlerin ve ülkelerin geçmişlerine ilgi göstermeye başlamışlar, tatil eğilimlerini geçmişe dayalı deneyimler kazanmaya yönlendirmişlerdir. Bu durum, kültür turizmine olan ilginin artmasına yol açmıştır (Petroman vd., 2013: 386-387).

Dünya Turizm Örgütü'nün açıklamalarından kültür turizminin yükselişinin hızlı bir şekilde artacağı anlaşılmaktadır. Kültür turizmine ilginin artması ve bu alternatif turizm türüne katılım göstermeye istekli tüketici grubunun gelir seviyesi yüksek gruba ait kişilerden oluşmasından dolayı kültürel mirasa sahip yörelerin, mevcut kültürel miras değerlerinin her birini ön plana çıkartmak amacıyla rekabet üstünlüğü sağlamaya çalıştıkları görülmektedir (Genç ve Şengül, 2015: 222).

Kültürler arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koyan, bazen sınırlı bir yöreye ve bazen de coğrafyadan bağımsız şekilde tüm insanlığa ait somut olan ve somut olmayan varlıklar/değerler kültür turizm ürününün temel bileşenlerini oluşturmakta ve miras olarak tanımlanan ve kültürün somut varlıklarını kapsayan unsurlar, kültür turizminde temel ürünler olarak değerlendirilmektedir (Gülcan, 2010: 103). Söz konusu varlıklar turizmin diğer türlerindeki ürünler için de çeşitlendirici ve zenginleştirici bir unsur olarak görülmektedir. Kültürel varlıkların çeşitli ve zengin turizm ürünleri içinde farklı farklı şekillerde yer bulması, turizm ile kültür ilişkisini güçlendirmektedir. Bu bağlamda yörelerin sahip oldukları doğal, tarihi ve kültürel miras unsurları yörede turizm gelişimi için önem arz etmektedir. İçinde bulunulan coğrafi koşullara bağlı kalınmadan turizmi mevsimsellikten kurtarmak ve tüm yıl gerçekleşmesini ve dinamizm kazanmasını sağlamak, ülke kültürünü uluslararası piyasalarda tanıtmak, geçmişine ve geleceğe sahip çıkmak, korumak için kültür turizmini geliştirmek ülkeler açısından önemlidir.

4. KÜLTÜR TURİZMİ KAPSAMINDA YEREL KALKINMADA SOMUT KÜLTÜREL MİRASIN ÇEKİCİLİĞİ

Kalkınma, bir ülkenin milli gelir düzeyinde meydana gelen sürekli artışa bağlı olarak o ülkenin sosyal ve siyasal yapısında ortaya çıkan değişimleri içeren bir süreç olarak nitelendirilmektedir (Clark, 1996: 34). Yerel kalkınma ise yörede yaşayan toplulukların mevcut yaşam kalitelerini sürekli bir şekilde geliştirmeleri halidir.

Yörelerin gelişmesinde ve kalkınmasında turizm sektörü son derece önemli bir yere sahiptir. Turizmin gelişmesi ile birlikte tarihi, kültürel, sosyal ve jeo-ekonomik kaynakların rasyonel kullanımı sağlanarak bu kaynakların ekonomik değer kazanması mümkündür. Turizm, yerel kalkınmadan yöre halkının bütününe faydalanması yönünde farklı ve etkin uygulamalarıyla önem arz eder.

Herhangi bir bölgeye veya yöreye turizm talebinin artması, oradaki mevcut turizm arz verilerinin çekiciliklerine ve çeşitliliğine bağlıdır. Kültür turizmi bünyesinde değerlendirilen çekiciliklerin arz esnekliği, turizm arzından bağımsız olduğundan sıfırdır. Mevcut kültürel değerleri

sürdürülebilir bir anlayışla korumamız ve gelecek nesile yansıtmamız gerekmektedir. Turistik değer katmasına bağlı olarak yöreye gelen yerli ve yabancı ziyaretçilerin yapmış oldukları konaklama, yeme, içme de dâhil tüm harcamalar yörelerin ekonomik yapısına olumlu talep katkısı oluşturmaktadır. Aynı zamanda bu ek talep beraberinde hem yöre halkı için ek gelir kalemleri sağlamakta hem de yöredeki mevcut üretim faktörlerinin rasyonel bir şekilde kullanılması anlamına gelmektedir (Taban ve Kar, 2014: 3).

Mevcut kültürel değerler kültür turizmi kapsamında değerlendirildiğinde yörelerin kalkınmasında önemli bir rol oynamaktadır. Yöreye gelen turistlerin konaklama hizmetlerinden yararlanmalarına ek olarak, el sanatları satışı, yöresel yemeklerin sunumu, ulaşım, boş zaman aktiviteleri, yöreye özgü bir takım aktivitelere katılım ve yöresel ürünlerin alımı gibi satın alınan her türlü hizmet hem yöre ekonomisini canlandırmakta hem de yörede yaşayanların gelirlerini artırarak hayat standartlarını yükseltmektedir. Bir yörede turizmin gelişmesi, yörede yaşayanların gelirlerini önemli ölçüde artıran bir fırsat olmakla birlikte işsizliği de azaltmaktadır. Kültürel değerlere bağlı olarak turizmin gelişmesi, yöredeki diğer sektörlerin gelişmesi anlamına gelirken aynı zamanda yörede ekonominin canlanmasını da ifade etmektedir. Kültür turizmindeki gelişmeye bağlı olarak alım gücü yükselen yöre halkının turizm amaçlı yeni yatırımlar yapması mümkün hale gelmekte, böylece hem üst yapı (otel, motel, pansiyon vb.) yatırımları hem de alt yapı yatırımları artmaktadır (Leco vd., 2013: 257).

Kültür turizmi yörede ekonomik olmayan kaynaklara ekonomik değer katmaktadır. Turizmi sezonluktan kurtararak yılın on iki ayına yayılmasına olanak sağlamaktadır. Böylelikle yörede üretilen mal ve hizmetlere karşı talepte süreklilik oluşacak ve yöreye sürekli bir para girişi sağlamaya olanak sağlanacaktır. Kısacası, geleneksel değerler yörenin geleceği açısından değerlendirildiğinde turizmin son derece önemli role sahip olduğunu söylemek mümkündür.

5. SOMUT KÜLTÜREL MİRAS OLARAK KARAKAYA KAYA RESİMLERİ

Tarih öncesi dönemi eski medeniyetlere ev sahipliği yaparak geniş bir coğrafi alanda yaşamış olan Türkiye'nin kültür turizm arz potansiyeline bakıldığında somut kültürel mirasının zengin ve özgün turizm arz değeri yarattığı görülmektedir. Türkiye, sahip olduğu turizm potansiyelinin yanı sıra kültürel değerleri ile de dünya turizm piyasasında önemli bir yer elde etme çabasıdadır. Arz kaynakları açısından oldukça çeşitli ve zengin olmasına karşın kültür turizmi gelirlerine bakıldığında yeterince gelişmemiş bir turizm çeşidi olduğu anlaşılmaktadır.

Aydın ilinin Söke Ovası'nın bitiminden sonra Bafa Gölü'ne doğru uzanan ve Heredotos'a göre 'Tanrıların Çocuklarının Oyun Bahçesi' olan Beşparmak Dağları'nda (Latmos), Anadolu kültürünün binlerce yıl öncesinden günümüze kadar bozulmadan gelmiş, doğayla bütünleşik otantik mimarisinin ve yaşantısının olduğu, doğal ve kültürel kaynak değerleri bakımından oldukça zengin bir kırsal yerleşim yeri olan Karakaya mahallesi yer almaktadır. Prehistorik zamanı yansıtan birçok yaşam kalıntısı bu yörede mevcut olup doğanın mükemmelliği ile birleşince benzersiz bir açık hava müzesi görünümü karşımıza çıkmaktadır. Flora ve faunası da içine alındığında endemik canlıları da kapsayan milli park statüsünde olan Karakaya kaya resimlerinin bulunduğu yörenin, bir jeopark niteliğinde olduğu söylenebilir (Aydın Büyükşehir Belediyesi Kırsal Kalkınma Projeleri; 49).

İnsanoğlunun günümüze kadar gelebilen en eski somut kültürel değerlerinden birisi sert zemin üzerine çizilen ve topluluğun o anki doğal yaşamını bugünlere taşıyan resimle ifadelerdir (Smith, 2006: 322). Küçük Asya'da karşılaşılan ilk kaya resimleri olan Beşparmak Dağları'ndaki (Latmos) 8.000 yıllık kaya resimleri 1994 senesinde Anneliese Peschlow-Bindokat tarafından bulunmuştur. Yaklaşık olarak iki yüz km²'lik yüzölçümü bulunan, antik dönemde Herakleia kentinin sınırları içerisinde yer alan bölgenin özellikle Bafa Gölü ile Menderes Vadisi'ni bağlayan Karakaya ve Köprüalan yöresinde çok sayıda kaya resmi bulunmakta, yüz seksene yakın resim net

olarak görülmektedir. Karakaya kaya resimlerinde kapalı bir grubun tasvir edildiği dikkat çekmekte, erken dönem topluluklarının yerleşik düzendeki yaşam tarzlarının ve dini uygulamalarının anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Genel olarak Batı Avrupa'nın Buzul Çağı mağara resimlerindeki hayvan betimlemelerinden farklı olarak, Karakaya resimlerinin teması insan olup, sadece mutlu aile figürleri dikkat çekmektedir. Beşparmak Dağları (Latmos) bir av bölgesi olmasına rağmen av ve hayvan resimlerinin tasvir edilmediği anlaşılmaktadır. Kaya resimlerinin tespit edildiği yerlerde düğün törenleri ya da ilkbahar şenlikleri yapıldığı düşünülmektedir. Yörede bulunan resimlerde bugüne kadar beş yüzden fazla insan figürünün yanı sıra işaretler, semboller ile el ve ayak bezemeleri, baskıları saptanmıştır. Resimlerde Türk kilim motiflerinin olduğu görülmektedir. Suyun yakınlarına resmedilmesinden yörenin bereketlilik kültürünün merkezi olduğu söylenebilir. Kaya resimlerinin boya maddeleri, Beşparmak Dağları'ndan (Latmos) çıkan demir oksit ve hematitten elde edildiğinden kırmızı renk ağırlıklı olarak seçilmektedir. Toz haline getirildikten sonra sıvıyla karıştırılan bu kırmızı boyanın parmakla, belki de bir gereçle kaya duvarlarına sürüldüğü anlaşılmaktadır. Yörede 800'lü yıllara ait tapınaklar, kutsal alanlar ve antik mezarlar da karşımıza çıkmaktadır. M.S. yedinci yüzyılda Arap istilasından kaçan Bizanslıların bölgede kurduğu on üç manastırdan en önemlisi olan Yediler Manastırı burada yer almaktadır. Manastırda Hz. İsa'nın doğumundan ölümüne kadar olan resimlerin betimlendiği görülmektedir. Ancak korunmasız durumda olduğundan manastırın kulesi yakın zamanda çökmüştür (Peschlow-Bindokat, 2006: 24-38).

6. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Karakaya kırsal alanının sahip olduğu preatik dönemden kalan somut kültürel miras değerlerinden olan kaya resimlerinin, kültür turizmi kapsamında yörenin sosyo kültürel ve ekonomik kalkınmasına olan katkılarının belirlenmesi, çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Ayrıca yörenin kültür turizm çekiciliklerinin cazibesinin artırılması için yapılması gerekenlerin neler olduğu da derinlemesine araştırılmıştır. Alan yazın incelemesinde turizmin kültür turizmi de dâhil olmak üzere herhangi bir türünün yöre halkının kalkınmasını sağlamaya yönelik etkilerini ölçmek için genel kabul görmüş bir yöntem bulunmadığı anlaşılmıştır. Henüz hakkında yeteri kadar bilgi bulunmayan herhangi bir olguyu daha iyi anlamaya yönelik yapılan çalışmalarda nitel araştırma yöntemi kullanıldığı belirlenmiştir (Hoepfl, 1997). Bu çalışmada da araştırma yöntemi olarak nitel araştırma, nitel araştırma deseni olarak ise fenomenoloji (olgu bilim) kullanılmıştır.

Nitel araştırmalarda olgu hakkında derinlemesine bilgi sahibi olan az sayıda kişiden elde edilen verilerle çalışmak yeterli olabilmektedir. Veri doygunluğu önemli olup, örneklemde yer alan bireylerin sayısından çok nitelikleri ve konu hakkındaki bilgileri değerlidir (Patton, 1990; Englander, 2012; Tutar ve Erdem, 2020; Yıldırım ve Şimşek, 2021). Araştırmanın odak konusu kültür turizmi kapsamında, Türkiye'nin önemli somut kültürel miras değerlerinden olan Karakaya kaya resimlerinin, bulunduğu yörenin kalkınmasına katkısının belirlenmesidir. Bu çerçevede yöre halkı sayısının az olması ve ölçekli soruları cevaplandırmak için halkın sosyo kültürel olarak donanımlarının yeterli olmamasından dolayı açık uçlu yapılandırılmış görüşme tekniği tercih edilmiş ve sohbet akışı anlık sorularla kendiliğinden şekillenmiştir. Bu bağlamda 30.06.2022-30.09.2022 tarihleri arasında araştırma yöresine gidilerek olasılıklı olmayan amaçlı örneklem ile belirlenen beş yöre halkıyla görece uzun saatler görüşebilme olanağı bulunmuştur. Aynı yöre sakinleriyle birden fazla görüşme yapılmıştır. Ayrıca alanla ilgili araştırmaları ve projeleri bulunan ve yörenin tarihi ve kültürü de dâhil olmak üzere eko sistemini koruma-kullanma dengesi kapsamında turizme kazandırmanın yanı sıra yöre insanının ekonomisine ek katkı sağlamasını hedefleyen çalışmalar yapan üç STK üyesiyle birden fazla kere görüşülmüş, konuşma anlık akış içerisinde gelişmiştir. Görüşmeler yapılırken öncelikle araştırmacı katılımcılara kendisini tanıtmış, araştırmanın konusunu ve görüşmenin amacını genel hatlarıyla kendilerine açıklamış, görüşme ve detayları kaçırmamak ve süreci hızlandırmak amacıyla ses kaydı isteği için katılımcıların sözlü ve

yazılı izinlerini almıştır. Görüşme neticesinde elde edilen veriler, tümevarımcı bir yaklaşımla kültür analizi kullanılarak tarafsız ve anlaşılabilir bir biçimde düzenlenip değerlendirilmiştir. Böylelikle olgunun tüm yönleriyle, kapsamlı bir şekilde ele alınması sağlanmıştır. Aşağıdaki tabloda görüşme yapılan kişilerle ilgili demografik bulgular yer almaktadır:

Tablo 1. Katılımcılara Ait Demografik Bulgular

Katılımcı	Cinsiyet	Medeni Durumu	Yaş	Hane Halkı Sayısı	Mesleği/İşi	Aylık Geliri TL
KatılımcıYH1	E	Evli	34	4	Çiftçi	2.000-4.999
KatılımcıYH2	E	Evli	54	2	Çiftçi	2.000-4.999
KatılımcıYH3	K	Evli	58	2	Çiftçi	2.000-4.999
KatılımcıYH4	E	Evli	42	2	Çiftçi	2.000-4.999
KatılımcıYH5	E	Evli	44	2	Çiftçi	2.000-4.999
KatılımcıSTK6	K	Bekâr	48	2	Yönetici	4.999-9.999
KatılımcıSTK7	E	Evli	47	3	Yönetmen	4.999-9.999
KatılımcıSTK8	E	Evli	56	2	Emekli	2.000-4.999

Katılımcılara ait demografik bilgiler incelendiğinde, katılımcıların %75'inin erkek, %25'inin ise kadın; %88.5'inin evli, %12.5'inin bekâr olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaş ortalaması 48'dir. Meslek grupları incelendiğinde katılımcıların %62.5'i çiftçi, %12.5'i emekli ve %25'i ise farklı kurumlarda çalışmaktadır. Katılımcıların %75'inin 2.000-4.999 TL., %25'inin ise 4.999-9.999 TL. aralığında gelirleri olduğu görülmektedir.

7. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Kültürel mirasa yönelik farkındalık oluşturma en başarılı yollarından biri hiç şüphesiz turizmdir. Hem kültürel mirasın ve değerlerin korunmasına yönelik bilincin oluşturulması ve geliştirilmesi imkânı turizm sayesinde mümkün olabilmekte hem de turizmin oluşturduğu ekonomik katkılardan bölgesel ve yöresel olarak kazanım elde etmek imkânı oluşmaktadır. Aynı zamanda bu eşsiz değerlerin korunması kolaylaşmaktadır. Bu bağlamda uluslararası akademisyenler tarafından Karakaya kaya resimlerinin bulunduğu yörenin Unesco Dünya Kültür Miras Listesine girmesi için çaba gösterilmektedir.

Araştırma kapsamında Karakaya kaya resimlerinin kültür turizmi aracılığıyla yörede kalkınmanın sağlanmasına yönelik etkileri değerlendirildiğinde, araştırma alanının tek geçim kaynağı olan tarım ve hayvancılık sektörüne alternatif bir gelir kaynağı olarak turizm sektörünün görüldüğü anlaşılmaktadır. Yörede tarım dışı istihdam alanı sınırlıdır. Kültür turizminin yörede çekici hale gelmesi anlamında yöre halkının olumlu tutum geliştirdiği görülmektedir. Ancak hem ulusal hem de uluslararası alanda tanıtımın yanı sıra yörede fiziki ve sosyal alt yapının yeterli olmayışının da etkisiyle yerel ekonominin canlanmasına katkısının istenilen düzeyde olmadığı düşünülmektedir. Yerel girişimci ruhun aktifleştirilmesi için yerel yönetimlerin desteğine ihtiyaç duyulmaktadır. Henüz kültür turizminin gelişimine bağlı olarak seyahat acentelerinin yöreye düzenlemiş olduğu kitlesel turlar bulunmamaktadır.

8.000 yıllık kaya resimlerinin ve eşsiz jeolojik güzelliğin tanıtımı Aydın Büyükşehir Belediye Başkanlığı tarafından Bafa Gölü Rekreasyon Alanı Projesi kapsamında faaliyete geçirilen, Latmos Ziyaretçi ve Araştırma Merkezinde yapılmaktadır. Buraya gelen ziyaretçiler, dokunmatik ekran ve 3D sanal gerçeklik gözlüğü ile kaya resimleri ve Latmos'un benzersiz coğrafyasını deneyimleyebilmektedirler. Çekilen birçok belgesel ile Dünya genelinde Latmos'un ve Karakaya kaya resimlerinin tanıtımı yapılmaktadır. 2009-2017 tarihleri arasında geleneksel olarak düzenlenen Karakaya Kaya Resimleri Şenliği ile yöreye dikkat çekilmiştir. Tüm bu çabalar ile her yıl birçok kültürel turist yöreye gelmekte ve yörenin ekonomisine katkı sağlamaktadır. Gelen turistler,

çadırlarda kalmakta ya da yörenin kendine has dokusunu yansıtan köy evlerinde konaklamaktadırlar. Bu şekilde kültürel miraslarıyla turizm arz çekiciliğine sahip yöre halkı gelirlerini tamamlamak üzere alternatif yolları değerlendirmekte ve turizm faaliyetlerinden elde ettikleri gelirleri yoksulluğu azaltıcı etken olarak görmektedirler. Gelen turistlerin yöreye özgü kültürü yaşama ve deneyimleme arzuları, yöre halkı ile etkileşimi güçlendirmekte ve bu şekilde kulaktan kulağa yörenin tanıtımı yaygınlaşmaktadır.

Kaya resimlerinin yanı sıra Bafa Gölü kenarından başlayarak Serçin eko turizm merkezi başta olmak üzere Myus Antik Kenti, ulusal öneme haiz sulak alan olarak kabul edilen Azap Gölü ile bütüncül olarak değerlendirildiğinde yörede birbirini tamamlayan turizm değerlerinin çokluğu dikkat çekmektedir. Gölün çevresinde eko turizmin geliştirilmesi çalışmaları yapılmaktadır. Bu bağlamda gölün ve çevresinin koruma kullanma dengesinin gözetilmek suretiyle eko turizm faaliyetlerinin başlaması planlanırken aynı zamanda yöre halkının ekonomik ve sosyal fayda sağlamalarına yönelik yönetim planının hazırlandığı anlaşılmaktadır. Nesli tehlike altında olan Tepeli Pelikan başta olmak üzere, leylekler, su kuşları, yırtıcı kuşlar ve Saz Kedisi gibi nadir canlı türlerine ev sahipliği yapan yörenin cazibesi ile kültür turizminin yanı sıra eko turizm faaliyetleri ile bütünleşik bir gelişme olduğu dikkat çekmektedir. Kuş gözlem alanı olan göl çevresine Doğa Koruma ve Milli Parklar Aydın Şube Müdürlüğü tarafından seyir terasları, kuş gözlem kulesi, yönlendirme ve bilgilendirme tabelaları, işaretli yürüyüş rotaları yerleştirilmiştir. Yine göl etrafına yöre halkının el emeği ürünlerini sergileyebileceği stantların yapılması plan dâhilindedir. Ayrıca alternatif parkurlarla desteklenmek suretiyle yörede eko turizm parkuru oluşturularak, yakın çevre kırsal yerleşimlerinde yaşayanlara da sosyal ve ekonomik anlamda katkı oluşturulması önemsenmektedir. Burada amaç Latmos'un Aşağı Büyük Menderes Havzası'nda yer alan tarihi Karya Yolu'nun bugünkü mirasçılara sosyal ve ekonomik yönden katkı sağlayarak, yöre halkına alternatif iş ve istihdam olanağı yaratılmasıdır. Yöre halkının yöreye gelen yerli ve yabancı turistlerin katıldığı tarihi ve doğal değerlerin ziyareti sırasında panoramik görüntünün fotoğraflanması, dağ yürüyüşü, kampçılık, kuş gözlemciliği gibi birçok kültür ve doğa aktivitesinin gerçekleştirilmesi dolayısıyla yöresel ürünlerin doğrudan satışı (tarhana, salça, erişte, bulgur, ekmek, gözleme, el emeği ürünleri vb.) yolu ile ekonomik kazanç elde etmelerinin sağlanması önem arz etmektedir. Yöre halkı bölgeyi çok iyi tanımakta ve resimlerin yerlerini bilmektedirler. Alan oldukça dağınık bir bölgede yer aldığından gelen yerli ve yabancı turistlere rehberlik hizmeti karşılığında ek bir gelir elde etmektedirler. Bu sayede iş bulmak ve daha iyi yaşam standardı seviyelerine ulaşabilmek ümidiyle ilçe merkezine göç eden genç nüfusun yörede tutulması mümkün olabilecektir.

Aydın Müzesi Müdürlüğü tarafından düzenlenen cam takı tasarım sergisinin 2017 yılı teması Latmos Kaya Resimleri olmuştur. "Latmos'tan Yansıyanlar" olarak ifade edilen takı tasarımları ile Latmos Kaya Resimleri figürleri farklı materyaller ve sanatçılar tarafından yorumlanarak sergilenmiştir. Bu sergide Prehistorik dönemden yirmi birinci yüzyıla taşınan kardeşlik mesajına dikkat çekilmiştir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017). Gelenekselleşen ve sonuncusu 2017 yılında düzenlenen Tarih Öncesi Karakaya Latmos Kaya Resimleri Şenliğinin devamlılığının sağlanması yönünde çalışmalar devam etmektedir. 2021 yılının Ekim ayında, Adnan Menderes Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı bölümü tarafından 'Latmos'tan Bafa'ya İnerken Düşledim Seni' temalı sergi hazırlıklarına yönelik olarak yerleştirme sanatı etkinliği gerçekleştirilmiştir. Burada amaç, Latmos'ta bulunan 8.000 yıl önceki mutluluk ve barışa ait izlerin, günümüzle bütünleştirilerek gelecek nesillere emanet olarak taşınmasıdır. Küresel Hareketlilik Projesi kapsamında yörenin kültürel mirasını tanıtmaya çalışmaları yapılmaktadır. Aydın ve Muğla arasında yer alan neolitik çağa ait değerlerin evrensel anlam taşımasından dolayı, barış ve kardeşlik koridoru olarak tanınması yönünde dünyaya aktarım yapılmakta, böylelikle dünyanın birçok yerinden Latmos Dağı'nın tarih öncesinden kardeşlik temaları işli kültürel miras yöresine ziyaretçi

akımı olmaktadır (Adnan Menderes Üniversitesi, 2021). Tüm bu işbirlikleri ve gösterilen çabalar, sit alanı olan ve dünyanın en eski yolları üzerinde yer alan bölgede doğal ve kültürel kaynakların efektife dönüşümünün gerçekleştirilerek sürdürülebilirliğinin sağlanması ve yöre halkı için ek gelir oluşturmaya yönündedir. Latmos Kaya Resimleri National Geographic's küresel seyahat editörleri tarafından 2021 yılı ve sonrası için sürdürülebilirlik bağlamında pandemi sonrası unutulmaz ve benzersiz keşifler arasında yer alan dünyanın en iyi 35 destinasyonundan birisi olarak değerlendirilmektedir (National Geographic, 2021).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kültürel miras çekicilikleri bulunan yörelerin kültürel arz bileşenleri dikkate alındığında, yörelerin ekonomik, politik, tarihi, coğrafi, sosyo-kültürel yapıya uygun, sürdürülebilir bir nitelikte gelişen bir turizm türü olarak kültür turizmi karşımıza çıkmaktadır. Kültür turizmi artık günümüzde tercih edirliliği yüksek olan bir alternatif turizm türü olarak dikkat çekmektedir. Genel olarak turizmin yörelerin ekonomik kalkınmalarını kolaylaştıran önemli bir görevi bulunduğu kabul görmüş bir olgu olduğundan kültür unsurları turizme kazandırılarak yöre ekonomisine canlılık getirilmektedir.

Rekabetin günden güne arttığı küresel turizm pazarında yörelere özgü mevcut turistik arz kaynaklarından özellikle somut kültürel miras değerlerine talep artmaktadır. Yörelerin sahip olduğu turistik değerlere karşı artan talep yöreye gelenlerin konaklamaları, yeme içme hizmetlerinden yararlanmaları, yöreye özgü sunulan hizmet ve ürünleri satın almaları ile yöre halkının yoksulluğunu azaltmaya yönelik ekonomik durumun oluşmasına olanak vermektedir. Karakaya kaya resimleri Beşparmak Dağları'nda (Latmos) ve Aşağı Büyük Menderes Havzası'nda bulunan kültürel ve tarihi doku alanında yöreye somut kültürel miras değerleri ile karşılaştırmalı üstünlük sağlamaktadır.

Yörenin hem gelişen kültür turizmi faaliyetleri açısından hem de eko turizm, kuş gözlemciliği turizmi, bisiklet turizmi gibi kırsal turizmin doğa temelli alt formları ile dağ yürüyüşü, tırmanma, kampçılık gibi açık hava doğa sporları açısından gelişme göstermesi, yörenin kalkınmasında önemli bir dinamik olarak değerlendirilebilir. Bu faaliyetler, araştırma alanında yaşamlarını sürdüren yöre halkı için ekonomik çeşitlilik oluşturmaktadır. Böylelikle yöre halkının azalan gelirlerini yükseltebilmek için kırsaldan kente göçünün de önüne geçilmiş olmaktadır. Aynı zamanda yöre halkının gelir seviyeleri artmakta, refah seviyeleri yükselmekte, yaşam biçimleri, davranışları, alışkanlıkları ve beklentileri ziyaretçilerle benzerlik göstermektedir. Turizm faaliyetleri sosyo-kültürel açıdan da yöre insanının gelişimine katkı sağlarken, özellikle kadın iş gücü, el emeğini ve ürettikleri ürünleri satabilme imkânı elde etmekte, böylelikle ekonomiye katkı sağlamaktadır.

Farklı doğal yapısı bulunan Beşparmak Dağları'nda (Latmos) en istenmedik ve en büyük sorunlardan önemlisi olan yoğun olarak devam eden madencilik faaliyetleri, eşsiz ve benzersiz doğal yapıyı ve arkeolojik bulguları tahrip ederken aynı zamanda maden kamyonlarının ağır yükü köy yollarının bozulmasına da neden olmaktadır. Beşparmak Dağları'nda (Latmos) bulunan ve yörede en çok işlenen minerallerden olan kuvars ve sodyum feldspat tozu suya karışarak kanser hastalığının yaygınlıkla görülmesine sebep olmaktadır. Bu bağlamda Sivil Toplum Kuruluşlarının (STK) çeşitli faaliyetlerle sıklıkla konuya dikkat çektiği görülmektedir. Birinci derece arkeolojik sit alanı olan doğal ve tarihi yörede maden kamyonlarının değil, tur otobüslerinin dolaşmasına yönelik tedbirlerin alınması yönünde açıklamaları ve etkinlikleri dikkat çekmektedir. Yörede tarihin ve kültürün korunmasına ve tanıtılmasına yönelik araştırmalar ve projeler yürüterek farkındalık yaratma hedefinde olan ve tüm bu çalışmaları doğanın ve kültürün koruma-kullanma dengesini gözeterek turizme kazandırmaya çalışan Ekosistemi Koruma ve Doğaseverler Derneği (EKODOSD), tarih öncesi dönemden günümüze kadar birçok medeniyeti ağırlamış benzersiz Beşparmak

(Latmos) coğrafyasının maden ocaklarından kaynaklanan tahribatına bir çözüm önerisi olarak yörenin milli park yapılmasının önleyici bir tedbir olacağını belirtmektedir.

Türkiye'nin sayılı kültür hazinelerinden olan prehistorya açık hava müzesi olarak nitelendirilebilen yörenin maden ocakları sebebiyle tahribatına yönelik olarak alınan örnekler laboratuvar ortamında analiz edilmektedir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2012: 3). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına sunulan 18/12/2012 tarih ve 265652 sayılı soru önergesi cevabının bölgede yeni maden ocaklarının açılma talebinin uygun bulunmadığı yönünde olduğu görülmektedir. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Aydın Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu 30.10.2014 tarih ve 3190 sayılı kararla bölgede Eğilmez Kaya civarındaki korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarının tahribata uğramaması için ruhsatı bulunan madencilik faaliyetlerinin ivedilikle durdurulması kararı aldığı gibi madencilik faaliyetlerine son verilmesi için Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığına yapılan başvurular ivedilikle ele alınmalı ve korunması gereken benzersiz alanın tahribatının önüne geçilmelidir.

Yerel yönetimlerin ve Sivil Toplum Kuruluşlarının yörede yer alan binlerce yıllık kaya resimlerinin bulunduğu benzersiz doğa harikasının uluslararası alanda da talep edilirliliğini artırmak için birçok girişimi bulunmaktadır. Barış ve mutluluğun ifade edildiği kaya resimlerinin korunması ve gelecek nesillere aktarılabilmesi için hazırlanan projelerin atölye çalışmaları devam etmektedir. Bulundukları dönemin sosyal ve kültürel yaşam biçimlerini resimle ifade eden toplumun yaşam tarzının ve belki de hayallerinin, kavgaya dair değil mutlu yaşama dair olduğu gözlenmektedir. Bu bağlamda Aydın ve Muğla valilikleri ile Adnan Menderes Üniversitesi öğretim üyelerinin yürüttüğü çalışma ile yörenin korunması, gelecek nesillere bozulmadan aktarılması ve uluslararası alanda tanıtılması sağlanmak istenmektedir.

Tarih Öncesi Karakaya Latmos Kaya Resimleri Şenliklerinin daha önceki yıllarda kutlandığı gibi geleneksel olarak kutlanılmaya devam etmesi önem arz etmektedir. Bu şenliklerin ve yörenin tanıtımının yapılması ve yörenin sadece kültür turizmi bağlamında değil, kırsal turizmin diğer alt formlarıyla bütünleşik olarak tarih ve doğaseverler tarafından deneyimlenebileceği anlatılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Adnan Menderes Üniversitesi. (2021). https://www.adu.edu.tr/tr/haber/latmostan_bafaya_inerken_dusledim_seni_sergisinin_acilisi_gercekl esti-1000088081. (E.T. 12.05.2022).
- Alaeddinoğlu, F. ve Yıldız, M. Z. (2007). Türkiye’de Kültür Turizmi ve Algılanışı, *ICANAS* 38, 1, ss. 21-34.
- Albayrak, A. (2013). *Alternatif Turizm*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Atak, O., Tatar, S. ve Tunaseli, A. (2017). Kültürel Miras Oluşumunda Festivallerin Yeri ve Önemi: Fethiye Müzik Köyü Üzerine Bir Değerlendirme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(52), ss. 1196-1409.
- Aydın Büyükşehir Belediyesi Kırsal Kalkınma Projeleri, https://aydin.bel.tr/Content/files/duyurular/bas%C4%B1n/K%C4%B1rsal_kalk%C4%B1nma.pdf. E.T. 12.08.2021.
- Aysan, A. F. ve Dumluadağ, D. (2014). *Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar*, Ankara: İmge Yayınevi.
- Bahçe, S. A. (2009). Kırsal Gelişimde Kültür (Mirası) Turizmi Modeli, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25, ss. 1-12.
- Clark, J. (1996). *Kalkınmanın Demokratikleşmesi*, (Çev: Serpil URAL), Ankara: TÇV. Yayınları.
- Genç, K. ve Şengül, S. (2015). Kültürel Miras Turizmine Yönelik Yerel Halkın Görüşlerinin Ortaya Çıkarılması: Mudurnu Ölçeğinde Bir Araştırma. 16. *Ulusal Turizm Kongresi, Çanakkale: Çanakkale 18 Mart Üniversitesi 12-15 Kasım 2015*, ss. 218-237.

- Gülcan, B. (2010). Türkiye’de Kültür Turizminin Ürün Yapısı ve Somut Kültür Varlıklarına Dayalı Ürün Farklılaştırma İhtiyacı, *İşletme Araştırmaları Dergisi* 2(1), ss. 99-120.
- Hoepfl, M. C. (1997). Choosing Qualitative Research: A Primer for Technology Education Researchers, *Journal of Technology Education*, 9(1), pp. 47-63.
- <https://ekodosd.org/index.php/amacmz>. (E.T. 12.05.2021). Sürücü, B. Ekosistemi Koruma ve Doğa Sevenler Derneği (EKODOSD) Başkanı.
- <https://www.nationalgeographic.co.uk/best-of-the-world-35-destinations-for-2021>. (E.T. 04.03.2021).
- Kırkpınar, L. (2006). Türk Devrimi’nin Kültür Kuramı Açısından Bir Değerlendirmesi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Çttad (Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları) Dergisi*, 5(13), ss. 51-58.
- Leco, F. , Pérez, A., Hernández, J. M. ve Campón, A. M. (2013). Rural Tourists and Their Attitudes and Motivations Towards the Practice of Environmental Activities such as Agrotourism, *Int. J. Environ. Res.*, 7(1), pp. 255-264.
- OECD. (2009). The Impact of Culture on Tourism. <https://www.oecd.org/cfe/theimpactofcultureontourism.htm>. E. T. 04.08.2021.
- Peschlow-Bindokat, A. (2006). *Tarihöncesi İnsan Resimleri. Latmos Dağları’ndaki Prehistorik Kaya Resimleri*, İstanbul: Sadberk Hanım Müzesi Yayınları.
- Petroman, I., Cornelia, P., Diana, M., Ramona, C., Loredana, V. ve Ioana, P. (2013). Types of Cultural Tourism, *Scientific Papers: Animal Science and Biotechnologies* 46 (1), pp. 385-388.
- Richards, G. (2003). What is Cultural Tourism? In: Van Maaren, A. (Ed.), *Erfgoed voor Toerisme, Weesp: Nationaal Contact Monumenten*.
- Smith, B. (2006). Rock Art Tourism in Southern Africa. Problems, Possibilities, and Poverty Relief. *Of the Past, for The future. Integrating Archaeology and Conservation*, Los Angeles, pp. 322-30.
- Spencer-Oatey, H. (2012). What is Culture? A Compilation of Quotations. *GlobalPAD Core Concepts. Available at GlobalPAD Open House*. pp. 1-21.
- Taban S, Kar, M., (2014), *Kalkınma Ekonomisi*, Bursa: Ekin Yayınevi.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Aydın İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2017). “Latmos’tan Yansıyanlar” Takı Tasarım Sergisi. (E.T. 12.05.2022).
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Aydın kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu 30.10.2014 Tarih ve 3190 Sayılı Kararı.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı. 19/12/2012 Tarih ve 265652 Sayılı Soru Önergesi.
- Tutar, H. ve Erdem, A. T. (2020). *Örnekleriyle Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve SPSS Uygulamaları*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi Türkiye Milli Komitesi, ICOMOS. *Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi “2013”*. http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0784192001542192602.pdf. E.T: 03.03.2020.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.